

DR. ZITA PIKELYTĖ

Panevėžio kraštyros muziejus

Panevėžio gimnazija

1919–1928 metais.

Juozas Zikaras ir jo mokiniai

Po studijų iš Peterburgo į gimtuosius namus Paliukuose, Panevėžio rajone, grįžusiam skulptoriui Juozui Zikarui sunkiai sekėsi rasti darbą. Dėstyti piešimą Panevėžio gimnazijoje jam pasiūlė muzikas Mykolas Karka. Taip 1919 m. sausio mėnesį Zikaras pradėjo mokytojauti Panevėžyje. Gyvenimo sąlygos iš pradžių buvo kuklios, gyveno gimnazijos kieme buvusiame mediniame name. Paliukuose likusią šeimą lankydamas tik savaitgaliais, per dvidešimt kilometrų keliaudamas pėsčiomis. Tik apie 1922 m. visa šeima persikėlė į Panevėžį, o 1924-aisiais ir į naujus nuosavus namus. Tad vienas iš labiausiai žinomų kūrinių – „Laisvės“ statula – buvo sukurta gimnazijos sporto salėje, talkinant jo mokiniams gimnazistams. Šio straipsnio tikslas – apžvelgti, kokia atmosfera formavosi Panevėžio gimnazijoje per dešimties metų laikotarpį nuo 1919 iki 1928 m., kai joje piešimo mokytoju dirbo skulptorius Juozas Zikaras, aptarti Zikaro kaip mokytojo veiklą, išskirti dailei gabiausius jo mokinius, atskleisti mokytojo įtaką jiems.

Jau pačioje nepriklausomybės pradžioje Panevėžio gimnazija per trumpą laiką tapo mokslo ir kultūros centru, traukusi jaunimą iš visos Aukštaitijos. Tam įtakos turėjo gimnazijos vadovai dr. Jonas Yčas, dr. Konstantinas Šakenis, Julijonas Lindė-Dobilas, kūrę jaukią, darbinę, kūrybingą aplinką, savo pavyzdžiu darę įtaką mokiniams ir mokytojams. Jiems pavyko suburti darbščius, talentingus ir pasišventusius pedagogus – rašytoją, visuomenės veikėją, filantropę, Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922) narę Gabrielę Petkevičaitę-Bitę, literatą Matą Grigonį, muziką Mykolą Karką, gamtininką ir kraštotyrininką docentą Jurgį Elisoną, pirmąjį Lietuvoje profesionalų skulptorių Juozą Zikarą ir kt., kurie ne tik mokė gimnazistus savo dėstomųjų dalykų, bet ir negailėjo laiko užklasinėje veikloje, ugdė jaunąją kartą pagarbos vieni kitiems ir meilės tėvynei dvasia. Gimnazijos atmosferą kūrė ir patys moksleiviai, čia ne tik įgydami žinių, bet ir lavindami gebėjimus, atskleisdami savo talentus, ieškodami savęs, savo pašaukimo,

skleidėsi kaip asmenybės, mokėsi būti naudingais tėvynei žmonėmis.

Pirmiesiems gimnazijos vadovams Marijai Putramentienei (vėliau Giedraitienei), Juozui Balčikonui teko mokyklos kūrimo rūpesčiai. 1920–1925 m. direktoriaus pareigas ėjo pirmasis nepriklausomos Lietuvos švietimo ministras Jonas Yčas, Karaliaučiaus universitete apgynęs filosofijos daktaro ir laisvųjų menų magistro mokslinius laipsnius. Jis, turėdamas didelę darbo švietimo srityje patirtį, daug dėmesio skyrė organizaciniam ir pedagoginiam darbui tobulinti. Dar 1920 m. Yčas inicijavo moksleivių uniformų įvedimą šalies mokyklose. Į uniformų projekto rengimo komisiją buvo paskirti pedagogai Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Juozas Zikaras ir Elena Jasinskaitė. Mergaičių mokyklinės uniformos projektą Panevėžio valstybinės gimnazijos pedagogų taryba patvirtino 1921 m. vasario mėnesį. 1922–1924 mokslo metais buvo įvesta berniukų uniforma, o abiturientams – ir uniforminės kepuraitės su gimnazijos ženkleliu¹.

Yčui vadovaujant gimnazijoje imta organizuoti auklėtinių laisvalaikį. Kad jaunimas nesiburtų privačiuose butuose, pradėtos rengti šeštadieninės vakaronės, kurių pirmąją dalį sudarydavo kultūrinė programa, o po jos vykdavo šokiai ir žaidimai. Tų vakaronių globėja ir prižiūrėtoja buvo paskirta Gabrielė Petkevičaitė-Bitė. Programą atlikdavo beveik vien mokiniai, dainuodavo muzikos mokytojo Mykolo Karkos pamokytas dainas, kartais fortepijonu paskambindavo pati Petkevičaitė².

Gimnazijos pedagogai stengėsi mokiniams ne tik suteikti žinių, bet ir plėsti jų akiratį, formuoti jaunas asmenybes, praturtinti jų vidinį pasaulį. Mokykloje buvo organizuojami susitikimai su iškiliomis asmenybėmis, įžymiais meno pasaulio žmonėmis. Čia lankėsi ir savo kūrybą skaitė Žemaitė, Kazys Binkis, direktoriaus brolis Martynas Yčas

1 Vytautas Baliūnas, *Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazija*, Panevėžys, 1995, p. 128–129.

2 Kazys Pabedinskas, *Mokslas Panevėžyje*, in: *Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazija prisiminimuose*, sudarė Vytautas Baliūnas, Panevėžys, 2007, p. 139; K. Inčiūra, *Beržai už sodo*, Vilnius: Vaga, 1985, p. 380.

dalijosi prisiminimais, kaip jie su Žemaite plaukė į Ameriką rinkti aukų nuo karo nukentėjusiai Lietuvai, Juozas Tumas-Vaižgantas pasakojo apie spaudos draudimo laikus, ypatingai gimnazistus sužavėjo „spindinčiomis akimis, lyg koks pranašas“ paskaitą skaitęs Vydūnas, „ramus ir protingas“ daktaras Jonas Basanavičius, koncertavo muzikas Zigmas Skirgaila, pianistė Elena Neimanytė, dainininkai Kipras Petrauskas, Antanas Sodeika, Vladislava Grigaitienė, Vincė Jonuškaitė³.

Mokykloje formavosi geranoriškumo ir draugiškumo principais paremta mokytojų ir mokinių bendruomenė. 1923 m. Klaipėdą prijungus prie Lietuvos, Yčo iniciatyva vyresniųjų klasių moksleiviams buvo suorganizuota ekskursija traukiniu į Palangą ir Klaipėdą. Kartu važiavo ir pats direktorius, visi dainavo gimnazisto Petro Babicko ir mokytojo Mykolo Karkos sukurtas ir kelionei pritaikytas dainas⁴.

Jonas Yčas, gimnazijoje dėstęs istoriją, pamokose reikalavo, kad mokiniai gerai įsigilintų į mokomąjį dalyką, atsakinėdami būtų preciziškai tikslūs, vyresnėse klasėse paliesdavo ir socialinius klausimus⁵. 1922 m. kovo mėnesį Yčas buvo paskirtas dar ir Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto ordinariniu profesoriumi. 1925 m. jam išvykus profesoriauti į Lietuvos universitetą, paskui savo mokytoją pasuko ir du tų metų laidos abiturientai, vėliau žymūs istorikai – Adolfas Šapoka ir Paulius Šležas, „Lietuvos istorijos“ (1936) bendra autoriai.

Nuo 1925-ųjų porą metų gimnazijai vadovavo Konstantinas Šakenis, inžinieriaus išsilavinimą įgijęs Peterburgo technologijos institute, Mechanikos fakultete. Dar 1920 m., matydamas, kad besikuriančios Lietuvos mokiniai mokosi iš rusiškų vadovėlių, o ir Rusijoje mokslus baigę mokytojai dažnai nežino specialiųjų dalykų terminų, jis parašė

.....
 3 Jonas Šukys, Atsakymai į anketos klausimus, in: *Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazija prisiminimuose*, p. 180; K. Inčiūra, Anuo metu Panevėžio gimnazijoje, ten pat, p. 218.

4 Kazys Pabedinskas, Mokslas Panevėžyje, ten pat, p. 141.

5 Stasys Antanas Bačkis, Mano keli prisiminimai apie Panevėžio gimnazijos mokytojus, ten pat, p. 222.

Panevėžio valstybinės gimnazijos moksleivės ir mokytojai. 1923 m.
Antroje eilėje iš kairės mokytojai: Morta Jaskytė, Juozas Zikaras, Jurgis
Elisonas, Felicija Neimanytė, Gabrielė Petkevičiatė-Bitė, Jonas Yčas, Matas
Grigonis, Julijonas Linė-Dobilas, Marija Putramentienė-Giedraitienė,
kunigas Juozapas Ruškys, Karolis Kliuksinas, Henrikas Huberas, Marija
Lichšteininė. Trečioje eilėje iš kairės antra – Elena Jasinskaitė, trečia – Ona
Pabedinskaitė, dešimtas – K. Chmieliauskas, iš dešinės antras – Vladimiras
Lukinas, trečias – Mykolas Karka. PKM

trijų dalių fizikos vadovėlių, iš jo mokėsi visi šalies gimnazistai. Nepriklausomybės laikotarpiu vadovėlis buvo perleistas dar kelis kartus, o Šakenio pasiūlyti terminai prigijo ir vartojami iki šių dienų⁶.

Šakenis, būdamas inžinierius, stengėsi gimnazijos bendruomenę supažindinti su pažangiomis technikos naujovėmis. 1926 m. pradėjus veikti Kauno radiofonui, buvo nupirktas ir mokytojų kambaryje pastatytas radijo aparatas. Jo transliuojamos programos galėjo klausytis

.....
⁶ Vytautas Baliūnas, *Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazija*, p. 101.

ne tik mokytojai. Direktorius paskatintas, fizikos mokytojas Venantas Morkūnas kartais atveddavo ir mokinius⁷. Šiuo reiškiniu susižavėjęs technikai gabus šeštos klasės mokiny Daumantas Čibas pats namuose susikonstravo detektorinį radijo imtuvą, ir jau jo bute rinkdavosi gimnazistai pasiklausyti muzikos⁸.

1927 m. gegužės mėnesį Konstantinas Šakenis buvo perkeltas į Kauną dirbti Lietuvos Respublikos Vyriausybėje. Šakeniui išvykus, direktoriumi tapo nuo 1922 m. gimnazijoje mokytojavęs kunigas Julijonas Lindė-Dobilas – jautrios širdies ir plačios erudicijos žmogus, tokius jis siekė išugdyti ir savo mokinius. Lindės-Dobilo humaniškas ir taktiškumas, subtili pedagogo intuicija veikė bendrą gimnazijos atmosferą, tarp mokytojų ir mokinių formavo nuoširdžius, draugiškus, abipusiškai pagarbius santykius. Savo paprastumu, taurumu, nuoširdumu, giliu filosofiniu išprusimu, meno pažinimu jis buvo didi asmenybė ir puikus mokytojas, palikęs gilų pėdsaką ne tik mokinių prisiminimuose ir širdyse, bet ir Lietuvos kultūros bei švietimo istorijoje.

Gimnazijoje Julijonas Lindė-Dobilas dėstė lietuvių ir pasaulinę literatūrą, o jo pamokos, anot buvusių mokinių, turiningumu, kūrybiškumu, analizės įžvalgomis gerokai pranoko vidurinės mokyklos lygį. Dėstė ne iš vadovėlių, nesilaikydamas jokių programų, nežinodamas metodikos, tačiau net ir švietimo vadovybės buvo laikomas pedagogikos autoritetu. Nors pamokose jis nesinaudojo užrašais, mokiniai stengėsi susikonspektuoti mokytojo išsakomas mintis, paskui perrašę dauginavo šapirografu. 1928–1929 m. Petro Būtėno surinkti ir suredauguoti šie moksleiviški konspektai pavadinimu „J. Dobilo pamokų literatūros užrašai“ buvo atspausdinti laikraštyje „Panevėžio balsas“, tokiu būdu medžiaga tapo prieinama ne tik gimnazijos moksleiviams. Kol nebuvo vadovėlių, ir muzikos mokytojas Mykolas Karka parengdavo trumpus

7 Vytautas Baliūnas, *Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazija 1727–2002*, Panevėžys, 2002, p. 61.

8 Rapolas Šaltenis, *Jau skleidės burės*, p. 155.

konspektus apie muzikos klasikus bei jų kūrinčius, juos gimnazistai taip pat dalindavosi padauginę šapirografu⁹.

Nepriklausomybės pradžioje, neturėdami lietuviškų dėstomųjų dalykų vadovėlių, ir kiti Panevėžio gimnazijos mokytojai ėmėsi juos rengti. Gamtininkas Jurgis Elisonas parašė „Zoologijos sistematikos terminų žodynelį“ (1920), „Zoologijos vadovėlį aukštesniosioms mokykloms“ (1925). Gabrielė Petkevičaitė-Bitė parengė „Literatūros teorijos“ vadovėlio rankraštį, iš jos pamokų konspektų išaugo dviejų dalių „Pasaulinės literatūros istorijos“ vadovėlis (1922–1924). 1925 m. buvo išleistas piešimo mokytojo Prano Giedravičiaus parengtas „Trumpas piešimo vadovėlis“.

Dirbdami pedagoginį darbą, Panevėžio gimnazijos mokytojai nemažai laiko skyrė papildomiems užsiėmimams su gimnazistais po pamokų, rašė platesnei auditorijai skirtus straipsnius, rengė mokslines publikacijas. Antai, nors Jurgis Elisonas nuo 1924 m. dėstė ichtiologijos kursą Dotnuvos žemės ūkio akademijoje, buvo vienas iš kraštotyros pradininkų ir muziejaus įkūrėjų Panevėžyje, užsiėmė daugeliu kitų veiklų, dažnai įtikindavo mokytojus nerašyti jo vadovaujamos klasės mokiniams dvejetų, ateidavo vakarais į gamtos klases ir po 2–3 valandas atsilikantiems mokiniams padėdavo spręsti algebros ir geometrijos uždavinius¹⁰. Dėl to jam pagarbą rodė ne tik mokiniai, bet ir jų tėvai. Kaip ir Gabrielei Petkevičaitėi-Bitei. Vos pradėjusi dirbti gimnazijoje ji rūpinosi tiek mokinių, tiek mokytojų buitimi. Mokiniais remti įsteigė „Žiburėlio“ skyrių, o kad neturtingi gimnazijos mokytojai susirgus ar ištikus kokiai nelaimei turėtų šokią tokią paramą, pasiūlė įsteigti šalpos draugiją „Atsarga“¹¹. Gimnazijoje ji dėstė pasaulinę literatūrą ir literatūros teoriją, kaip Seimo atstovė

9 Vytautas Baliūnas, *Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazija*, p. 114–115.

10 Venantas Morkūnas, Prisiminimai apie gimnazijos mokytojus, in: *Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazija prisiminimuose*, p. 281.

11 Vytautas Baliūnas, *Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazija*, p. 119.

supažindindavo gimnazistus ir su svarbesniais politikos klausimais¹².

Išskirtinę vietą gimnazijoje užėmė ir nepaprastai ryškų pėdsaką paliko 1922 m. įkurta „Meno kuopa“. Pradžią jai davė lietuvių kalbos ir literatūros mokytojas Matas Grigonis, visus mokinius raginęs rašyti dienoraščius, dažnai juos tikrindavęs. Ne vienas mokinytis tokiam sąsiuvinyje prirašydavo savo sukurtų eilėraščių, prozos kūrinėlių, vertimų bandymų. Gavęs atgal dienoraštį, jame rasdavo nemažai reiklų, reikšmingų mokytojo pastabų. Toks bendravimas mokinius labai motyvuodavo ir skatindavo¹³.

Tikėdamas auklėjamoju literatūros poveikiu, Grigonis ėmė reikalauti, kad mokiniai literatūros temomis imtų rašyti referatus. Juos skaitydavo po pamokų didžiojoje klasėje, o pasiklausyti gausiai rinkdavosi visų klasių mokiniai. Po to vykdavę debatai bei mokytojo apibendrinimai greitai įtraukė gimnazistus į pasiūlytą mokymosi ir lavinimosi formą. Pranas Skardžius, Juozas Petrulis, Leonas Kuodys ir dar keli entuziastai, padedami Gabrielės Petkevičaitės-Bitės, įsteigė „Meno kuopą“, ypač suaktyvinusią gimnazistų meninę ir kultūrinę veiklą¹⁴. O į gimnaziją atėjus mokytojauti Julijonui Lindei-Dobilui, šis plačios erudicijos ir nepaprasto tolerantiškumo mokytojas tapo naujojo sambūrio globėju ir siela.

Lindė-Dobilas ypač skatino gimnazistų saviraišką, kūrybinį potencialą. Susirinkimuose dažnai paskaitą paskaitydavo pats globėjas, kartais Juozas Zikaras, Matas Grigonis, Mykolas Karka ar kuris kitas mokytojas, referatą parengdavo labiau plunksną įvaldęs ir drąsiai mintis sugebėjęs reikšti gimnazistas. Paskui – laisvoji kūryba. Mokiniai skaitė savo kūrinėlius, juos aptardavo, analizuodavo. Į šiuos susirinkimus

12 Domas Cesevičius, Mokymosi dienų Panevėžio gimnazijoje iki 1924-ųjų fragmentai, in: *Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazija prisiminimuose*, p. 130.

13 Kazys Inčiūra, *Beržai už sodo*, Vilnius, 1985, p. 379.

14 Matas Grigonis, Panevėžio gimnazijoj, in: *Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazija prisiminimuose*, p. 124.

rinkdavosi ne tik literatai. Net ir tie, kurie literatūra nesidomėjo, ne iki galo perprasdavo Lindės-Dobilo išsakytas mintis, vis tiek klausydavosi nuščiuvę, nes jo kalboje, anot tuometinio gimnazisto Rapolo Šaltenio, buvo „kažkas, kas apimdavo visą žmogaus asmenybę, kas sprendavo visas pagrindines žmogaus gyvenimo problemas...“¹⁵ Diskusijose ypač buvo skatinama tolerancija ir pagarba vienas kitam. Čia gimnazistai mokėsi išsakyti savo poziciją neužgaunant kitaip mąstančio, skirtingą nuomonę turinčio priešininko. Čia jie įgavo drąsos atsiverti, kalbėti, išsakyti savo jausmus, savo nuomonę. Šalia literatų „Meno kuopoje“ lygiagrečiai formavosi dainos ir vaidybos sekcija, vadovaujama ne-nuilstančio muziko Mykolo Karkos, ir dailės sekcija, kurios vadovas skulptorius Juozas Zikaras aplink save būrė vaizduojamajam menui gabius mokinius.

Zikarui pradėjus dirbti gimnazijoje, meninis mokyklos gyvenimas nepaprastai pagyvėjo. Pirmiausia jis stengėsi sukurti darbui tinkamas sąlygas. Jis manė, kad piešimo klasė turi būti ne tik patogi dirbti, kartu ji turi atlikti ir meninio bei estetinio auklėjimo funkcijas. Iš vadybės išprašęs atskirą patalpą, pasirūpino tinkamų baldų pagaminimu: vietoj įprastų mokyklinių suolų atsirado kiekvienam mokiniui atskiri specialūs staliukai su pakeliama ir nuleidžiama lenta, molbertai, lipdybos ir braižybos lentos. Pagal iš Peterburgo atsivežtus pavyzdžius pasigamino priemonių, nulipdė ir atliedino gipsinių modelių mokiniams piešti. Spintoje ir ant jos stovėjo keliolika Zikaro nulipdytų skulptūrų, gipsinių bareljefų. Per porą metų piešimo klasė buvo įrengta taip, kad galėjo būti pavyzdžiu visoms šalies mokykloms¹⁶.

Zikaro pavyzdžio užkrėsti ir jo mokinių padedami, ir kiti mokytojai ėmė puošti savo kabinetus. Gamtos klasėje, be mokytojo Elisono

15 Rapolas Šaltenis, „Meno kuopa“ – naujųjų literatūros tyrinėjimo metodų pradai, in: *Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazija prisiminimuose*, p. 398.

16 Aldona Savickienė, Pranas Savickas, *Laisvės paminklo kūrėjas*, Panevėžys [i. e. Radviliškis], 1991, p. 24–25; Jonas Lelis, Panevėžio gimnazijoje sutikti mokytojai ir mokiniai, in: *Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazija prisiminimuose*, p. 360–361.

ir mokinių pagamintų iškamšų, formaline pamerktų gyvių, ant sienų atsirado gimnazistų piešti paveikslai. Netrukus ir fizikos mokytojo Venanto Morkūno klasę papuošė vaizdinės priemonės – jo paprašytas dailei gabus mokinyš Bernardas Bučas sukūrė kelis mokslininkų portretus ir padarė aparatūros brėžinius¹⁷. Zikaro ir jo mokinių kūriniais buvo puošiamos ir bendro naudojimo patalpos: laiptų aikštelėje stovėjo skulptoriaus sukurtas dr. Jono Basanavičiaus biustas, sieną puošė gimnazisto Antano Gabrėno tapybinis pano, ruošiant minėjimus buvo nupiešti Kristijono Donelaičio, Jono Jablonskio, Mikalojaus Konstantino Čiurlionio portretai¹⁸.

Trečiajame dešimtmetyje Juozas Zikaras garsėjo ne tik kaip skulptorius, bet ir kaip geras piešimo mokytojas. Pedagoginės patirties jis buvo įgijęs dar Peterburge. Per pamokas pastebėjęs kai kurių mokinių gabumus ir polinkį menui, jis pradėjo vesti jiems užklasines piešimo pamokas, kuriose toliau gilino jų žinias dailės srityje, lavino jų įgūdžius. Tarp šias pamokas lankusių gimnazistų minimi Pranas Skardžius, Kazys Inčiūra, Jonas Šukys, Rapolas Šaltenis, Vladas Dailinda. Zikaro autoritetas traukė ne tik mokyklos mokinius, bet ir regiono jaunimą. Antai Biržų gimnazijoje mokėjęs Juozas Petrulis, nuo vaikystės domėjęsis menu, ypač skulptūra, ir sužinojęs, kad Panevėžio gimnazijoje dailę dėsto skulptorius Juozas Zikaras, parašė jam laišką. Zikaro pakviestas į Panevėžio gimnaziją, naujokas prisijungė prie tų dailei gabesnių mokinių, kurie po pamokų valandų valandas praleisdavo piešimo klasėje prie molbertų, skulptūros staklelių lipdydami, tapydami, drožinėdami. Netrukus Petrulis tapo mokytojo parankiniu, kartu su Pranu Steponavičiumi padėjo skulptoriui minkyti molį, maišyti skiedinį, dirbo kitus darbus, ypač talkino liejant „Laisvės“ statu-

17 Venantas Morkūnas, Prisiminimai apie gimnazijos mokytojus, ten pat, p. 279.

18 Aldona Savickienė, Pranas Savickas, *Laisvės paminklo kūrėjas*, p. 30.

J. Zikaras su mokiniais Panevėžio gimnazijos piešimo klasėje. Apie 1923–1925 m. LLMA

lą¹⁹. Zikaras labai vertino originalius Petrulio lipdinius, tikėjo jį būsiant geru skulptoriumi. Tačiau šiam besant paskutinėje klasėje literatūrą pradėjo dėstyti Julijonas Lindė-Dobilas, sudominęs užburiančiomis pamokomis ir paskatinęs jaunuolį prozos ir poezijos kūrybai. Tai ir nusvėrė Juozo Petrulio pasirinkimą ne skulptūros, o literatūros naudai²⁰. O Pranas Steponavičius, Kauno meno mokykloje pasirinkęs keramikos studijas, per atostogas dažnai lankydavo buvusį mokytoją, ir toliau padėdavo jam liediti skulptūras, lavindamas savo praktinius įgūdžius²¹.

Gimnazijoje įsteigus „Meno kuopos“ Dailės sekciją, dar vadina- mą dailės studija, iš mokinių, lankusių popietines pamokas, Zikaras į

.....
 19 Algirdas Butkevičius, Juozas Petrulis. Parašė dramą apie Antaną Strazdą, [interaktyvus]. Prieiga internete: <https://www.bernardinai.lt/juozas-petrulis-parase-drama-apie-antana-strazda/> [žr. 2021 07 21].

20 Vytautas Baliūnas, *Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazija 1727–2002*, p. 85.

21 Aldona Savickienė, Pranas Savickas, *Laisvės paminklo kūrėjas*, p. 29.

J. Zikaras su „Meno kuopos“ Dailės sekcijos (studijos) nariais. 1923 m. Iš kairės pirmas stovi Bernardas Bučas, trečias – Alfonsas Lipnickas (Lipniūnas), iš dešinės pirmas – Juozas Kaminskas, antras – būrelio vadovas Augustas Juzulėnas. LLMA

ją atrinko pačius gabiausius, daugiausia vyresnių klasių mokinius. Dailės studijoje mokiniai buvo supažindinami su pasaulio ir Lietuvos daile, tobulino meninius ir techninius gebėjimus vienoje ar keliose dailės šakose, išbandydavo savo jėgas kūryboje. Visus darbus mokėsi atlikti patys – kaldavo paveikslams porėmius, traukdavo ant jų drobę, virdavo kljus, gamindavo gruntą, montuodavo skulptūroms karkasus, maišydavo gipso masę. Gabiausiai mokyklos dailininkais buvo laikomi Bernardas Bučas, Juozas Kaminskas, Kazys Urbas, Juozas Petrusis, Stanislovas Lipnickas, Petras Babickas, Antanas Gabrėnas, Augustinas Juzulėnas, J[uožas] (?) Steponavičius. Kartais vyresnieji vesdavo ir popietines piešimo pamokas, nes pastarųjų programa buvo daug siauresnė, negu dailės studijos²².

.....
²² Aldona Savickienė, Pranas Savickas, *Laisvės paminklo kūrėjas*, p. 27–28.

J. Zikaras su „Meno kuopos“ Dailės sekcijos (studijos) nariais. 1923 m. kovas. Iš kairės pirmas stovi Stasys Variakojis, trečioje eilėje iš kairės pirmas – Bernardas Bučas, gale, centre, – Petras Babickas. PKM

Mokiniai užduočių gaudavo ne tik mokykloje, ir namuose kurdavo laisvas lipdybos kompozicijas, tapė aliejumi, liejo akvarelę.

Mokytojas ir pats kartu su mokiniais piešdavo ar lipdydavo, kartais vesdavosi į dirbtuves, rodydavo savo skulptūras, aiškino kūrybos principus. Lipdydamas iš natūros, leisdavo drauge dirbti ir gabesniems dailės studijos nariams. 1922 m. kartu su mokiniais skulptorius lipdė Vydūno portretą, o 1923 m. – dr. Jono Basanavičiaus biustą ir reljefą²³. Neretą sėkmadienį Zikaras praleisdavo su savo dailininkais, klajodami miesto apylinkėse, Nevėžio pakrantėmis, ieškodami gražesnių vietų ir mėgindami jas įamžinti savo piešiniuose, vesdavosi mokinius į mieste

.....
 23 Menu savo mokytoją, Pasakoja Antanas Gabrėnas, užrašė Aldona Savickienė, in: *Panevėžio balsas*, 1991 11 09, Nr. 217, p. 2.

J. Zikaras lipidant Mato Grigonio biustą. 1925 m. LLMA

veikusias dailės parodas, aptardavo eksponuojamus kūrinius²⁴.

Kiekvienų mokslo metų pabaigoje Zikaras rengdavo mokinių dailės darbų parodas. Geriausių kūrinių autorius mokyklos vadovybė apdovanodavo, dažniausiai knygomis su mokytojų tarybos parašais. Pirmąsias vietas dažnai laimėdavo Juozas Kaminskas, Petras Babickas, Bernardas Bučas, Stanislovas Lipnickas, kartą pirmąja vieta buvo įvertinti du Kazio Inčiūros grafikos darbeliai, ir tas Zikaro įvertinimas vaikinui įstrigo visam gyvenimui²⁵. Ne kartą už nulipdytas figūras dovanomis skatintas ir Juozas Petrulis. Be bendrų parodų, buvo rengiamos ir gabesniųjų grupinės, net personalinės. Jose pasitaikydavo ir visai rimtų darbų. Panevėžiečiai šias parodas mėgo, lankė jas su su-

²⁴ Aldona Savickienė, Pranas Savickas, *Laisvės paminklo kūrėjas*, p. 29.

²⁵ Kazys Inčiūra, Anuo metu Panevėžio gimnazijoje, in: *Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazija prisiminimuose*, p. 219.

J. Zikaras su gimnazijos dailininkais prie parodos sporto salėje. 1923 m. Iš kairės – Bernardas Bučas, Juozas Kaminskas, Augustas Juzulėnas, iš dešinės ketvirtas – Alfonsas Lipnickas (Lipniūnas). Ramūno Beinorto asmeninis archyvas

sidomėjimu, patikusius darbus nupirkdavo. Antai 1927 m. personalinę Antano Gabrėno parodą aplankęs vyskupas Kazimieras Paltarokas nupirko vieną jo peizažą už 50 litų. Gimnazistui tai buvo neapsakomai maloni staigmena ir nemenkas paskatinimas²⁶.

„Meno kuopos“ veikla taip įtraukė įvairių sričių kuriantįjį jaunimą, kad kilo mintis gimnazijoje statyti spektaklius. Mykolo Karkos vadovaujami spektaklių pastatymai sutelkdavo didžiulį būrį mokinių: jie patys rašė libretus ir vertė literatūros kūrinius, redagavo kalbą, piešė dekoracijas, ruošė sceną, vaidino, dainavo. Pirmajai operai „Miškelio pasaka“ (1922) libretą parašė gimnazistas Petras Babickas, muziką – pats mokytojas Mykolas Karka. Didelio pasisekimo sulaukė operetė

.....
²⁶ Menu savo mokytoją. Pasakoja Antanas Gabrėnas, užrašė Aldona Savickienė, in: *Panevėžio balsas*, 1991 11 09, Nr. 217, p. 2.

„Čigonė Aza“ (1923), drama „Elgetų karalius“ (1925). Daug išmonės ir fantazijos Zikaro vadovaujamiems gimnazijos dailininkams prireikdavo gaminant spektaklių dekoracijas. Tiesa, dėl didelės darbų apimties, patirties stokos, blogos dažų kokybės jos nebuvo aukšto meninio lygio ir kartais gaudavo pelnytų kritikos²⁷. Tačiau tai nenuslopino mokinių ir mokytojų entuziazmo. Juolab kad saviveiklininkai koncertuodavo ne tik mokiniams, bet ir visuomenei, o gautos pajamos būdavo skiriamos nepasiturinčių mokinių mokesčiui už mokslą sumokėti²⁸.

Jaunystėje daug paramos ir palaikymo sulaukęs pats, Zikaras stengėsi kuo daugiau duoti ir savo mokiniams. Veikiausiai ne be mokytojo padaršinimų Panevėžio gimnazijos mokiniai iliustravo 1922 m. išleistą Antano Giedriaus parengtą knygelę „Mūsų liaudies pasakos vaikams“. Tarp iliustratorių – Bernardas Bučas, Petras Babickas, A. Petrauskas. Bučo piešiniais papuošta ir to paties autoriaus sudaryta bei 1923 m. išleista knygelė „Dainų dainelės“, jo piešinius 1922–1923 m. spausdino Giedriaus redaguojamas vaikų žurnalas „Žiburėlis“. Peržvelgus to meto leidinius, ne visų iliustracijų autorius galima nustatyti, jei piešiniai nepasirašyti piešinių apačioje pilna pavarde arba kur nors kampu tyje užslėptais inicialais.

Pačius gabiausius savo dailės studijos mokinius Zikaras rengė ir skatino juos dalyvauti įvairiuose valstybės rengiamuose konkursuose. 1923 m. lietuviškų monetų projektų konkurse dalyvavo Bernardas Bučas, Juozas Kaminskas, Kazys Urbas. Pirmąja premija buvo įvertinti Bučo sukurti monetų projektai, komisija nusprendė įsigyti penkių ir dešimties centų bei vieno ir dešimties litų projektus už 1000 litų. 100 litų premiją gavo ir Kaminskas²⁹. Tiesa, Kaminskas gimnaziją buvo

.....
27 Aldona Savickienė, Pranas Savickas, *Laisvės paminklo kūrėjas*, p. 29–30.

28 Vytautas Baliūnas, *Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazija 1727–2002*, p. 169.

29 Eduardas Remecas, 1925 m. laidos Lietuvos Respublikos monetų kūrimo ir kaldinimo problematika, in: *Pinigų studijos*, 2015, Nr. 2, p. 49. Prieiga internete: https://www.lb.lt/uploads/documents/docs/publications/ps_2015_2_remeceas.pdf [žr. 2021 08 15].

Spektaklio „Elgetų karalius“ scena. 1923 m. J. Šukio nuotrauka. PKM

baigęs 1922 m., tačiau ir po jos baigimo vis dar lankė Zikaro pamokas, rengėsi dailės studijoms užsienyje. 1924 m. Zikaro mokiniai dalyvavo ir puikių įvertinimų sulaukė lietuviškų pašto ženklų konkurse – Bučas laimėjo tris pirmąsias ir vieną antrąją premiją, o Kaminskui atiteko antrosios vietos premija. Laimėjimų paakintas 1925 m. Bučas dalyvavo ir lošimo kortų konkurse ir vėl tapo nugalėtoju³⁰.

Juozas Zikaras mokėjo motyvuoti, kūryba užkrėsti mokinius. Menotyrininkės Giedrės Jankevičiūtės teigimu, jo mokiniai, pasirinkę dailininko profesiją, nuo pirmųjų žingsnių išsiskyrė aiškiu ateities uždavinių supratimu³¹. Ne vienas mokinys pasirinko studijas Europos aukštosiose meno mokyklose. Juozas Kaminskas, Amerikoje gyvenusio

.....
³⁰ Saulutė Genovaitė Markauskaitė, *Skulptorius Bernardas Bučas*, Kaunas, 2016, p. 46; Vytautas Baliūnas, *Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazija 1727–2002*, p. 188.

³¹ Giedrė Jankevičiūtė, *Dailė ir valstybė: Dailės gyvenimas Lietuvos Respublikoje 1918–1940*, Kaunas, 2002, p. 228.

brolio Kazimiero remiamas, 1924–1925 m. studijavo Karališkojoje architektūros mokykloje Romoje, 1925–1926 m. – Anžė (pranc. Angers) aukštojoje dailės mokykloje Prancūzijoje. Bernardo Bučo laimėtos piniginės premijos padėjo neturtingam, tačiau labai gabiam ir darbščiam jaunuoliui ketverius metus dailę studijuoti užsienyje – 1926–1928 m. Romos, 1928–1929 m. – Briuselio karališkojoje dailės akademijoje. Romoje architektūrą studijavo ir talentingas, tačiau anksti nuo džiuvos miręs Kazys Urbas. Jo, bulgarui architektui Christovui padedant, apie 1933 m. nutapytas išpūdingas 3,5 × 3,5 m dydžio Lietuvos žemėlapis iki šių dienų puošia Šv. Kazimiero lietuvių kolegiją Romoje³². Kad labai pravertusios Zikaro suteiktos dailės žinios ir įgūdžiai, yra pripažinęs 1920 m. gimnaziją baigęs ir Vokietijoje studijavęs architektas Vladas Švipas, skulptoriaus pamokos visam gyvenimui į atmintį įsirėžė tapytojai Marijai Račkauskaitei-Cvirkienei³³.

Ne tik kaip dėstomojo dalyko mokytojas, bet ir kaip geras, nuoširdus auklėtojas Juozas Zikaras rado vietą mokinių širdyse. Pats nuėjęs ilgą pedagogo kelią, 1925 m. laidos abiturientas Stanislovas Juodikis net per laiko atstumą nesuabejojo, kad Zikaras mokykloje „buvo pats paprasčiausias ir artimiausias mokytojas. Trisdešimt šešiams auklėtiniams jis buvo kaip tėvas – užjaučiantis, draugiškas ir nė kiek nemiesčioniškas. Kas tik kreipdavosi į jį, rasdavo paramą, supratimą“³⁴. Tačiau pamokose buvo reiklus, iš savo mokinių reikalavo darbštumo, kruopštumo, paprastumo.

Šio laikotarpio gimnazijos paveikslas nebūtų užbaigtas, jei nepaminėtume fotografijos. Veržli, lavintis palanki atmosfera, mokinių smalsumas, žinių troškimas ir kūrybiškumas, regis, buvo veiksniai, nulėmę, kad gimnazija nuolat turėjo savo fotografus. Pirmieji minimi

32 Algirdas Gustaitis, Vieno žemėlapio istorija, in: *Santara*, 1990, Nr. 3, p. 5–6.

33 Giedrė Jankevičiūtė, *Dailė ir valstybė: Dailės gyvenimas Lietuvos Respublikoje 1918–1940*, p. 229.

34 Edita Taraškevičiūtė, Visą gyvenimą būkite taurūs [interviu su 1925 m. laidos gimnazijos abiturientu, mokytoju Stanislovu Juodikiu], in: *Panevėžio tiesa*, 1989 01 28, Nr. 21, p. 2.

Stasys Variakojis ir Petras Babickas, vėliau tapęs žymiu žurnalistu, fotografu, fotografijos meno propaguoju. Pagrindines žinias jie įgijo iš knygų, gimnazijos direktoriaus Jono Yčo parvežtų iš Vokietijos, – tai moksleivius paskatino gerai išmokti vokiečių kalbą. Variakojis, norėdamas perprasti fotografijos procesą, net laisvalaikiu pasisiūlė pagalbininku pas miesto fotografą. Būtent jis gimnazijos salėje nufotografavo Juozo Zikaro sukurtą „Laisvės“ skulptūrą. Įsigijęs fotoaparata, anksčiau naudotą savadarbį padovanojo fizikos kabinetui, taip fotografija sudomindamas ir patį mokytoją Morkūną³⁵. Vėliau, 1933 m., Morkūnas net dalyvavo pirmojoje fotografijos meno mėgėjų parodoje, surengtoje „Putpelės“ draugijos Šiauliuose³⁶.

1923 m. Variakojui ir Babickui baigus gimnaziją, mokyklos fotografo poziciją užėmė penktokas Daumantas Čibas, paskui tapęs pagrindiniu gimnazijos fotometraštininku. Anot Rapolo Šaltenio, pertraukų metu jį dažnai galėjai pamatyti apsuptą mergaičių, kurioms jis pardavinėdavo įvairiomis progomis darytas jų nuotraukas³⁷. 1927 m. Čibas pradėjęs rašyti kelionių reportažus ir juos iliustruoti savo nuotraukomis, šiam pomėgiui liko ištikimas iki gyvenimo pabaigos. Fotografiją pamėgo ir Juozas Kaminskas. Remdamasis užsienio literatūra, jis net parašė pirmąjį lietuvišką fotografijos vadovėlį, išleistą ir atspausdintą 1925 m. akcinės bendrovės „Rytas“ Klaipėdoje³⁸. Ir jis su fotoaparatu nesiskyrė visą gyvenimą.

Panevėžio gimnazija – pirmoji lietuviška gimnazija Lietuvoje³⁹, Juozo Zikaro mokytojavimo laiku dėl joje vykdomos veiklos vadinta

.....
 35 Venantas Morkūnas, Prisiminimai apie gimnazijos mokytojus, in: *Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazija prisiminimuose*, p. 279.

36 1933 m. *kilnojamosios foto parodos katalogas*, Šiauliai: Lietuvių tautai populiarizuoti draugija „Putpelė“, 1933.

37 Rapolas Šaltenis, *Jau skleidės burės*, p. 155.

38 Skirmantas Valiulis, Stanislovas Žvirgždas, Panevėžio apskrities fotografija periodinėje spaudoje, leidiniuose ir atvirukuose, in: *Iš Panevėžio praeities: fotografijos kontekstas ir paveldas*: konferencijos pranešimai, sudarė Zita Pikelytė, Panevėžys, 2006, p. 131.

39 Leonas Kaziukonis, Pirmoji lietuviška gimnazija, [interaktyvus]. Prieiga internete: <https://paneveziokrastas.pavb.lt/istorijos-puslapiai/pirmoji-lietuviska-gimnazija/> [žr. 2021 08 30].

„Panevėžio respublika“ – išugdė visą plejadą žymių mokslininkų, menininkų, rašytojų, žurnalistų, gydytojų, pedagogų, dvasininkų. Joje veikusi „Meno kuopa“ iki šiol laikoma „mažuoju universitetu“, kur moksleiviai gaudavo platų humanitarinį išprusimą. Nesvarbu, kokią profesiją vėliau pasirinkdavo, nebijojo svajoti, siekti tikslų, kad ir nepasiekiamų. Mokytojai buvo ne tik puikūs savo dėstomųjų dalykų žinovai, bet ir aktyvūs mokslo, kultūros, politikos veikėjai, visuomeniškai žmonės, jų įtaką mokiniai jautė visą gyvenimą. Pasak Petro Babicko, drąsa, kurią įkvėpė auklėtojai, buvo „tikras palaiminimas“, o jų įdiegta pagarba vienas kitam, „meilė ir idealizmas, kuris, nors nesuteikia medžiagiškos naudos, nuostabiai įprasmina gyvenimą“⁴⁰. Pabrėžtina tai, kad pedagogai daug dirbo, bendravo su mokiniais ir po pamokų, negailėdami jėgų, aukodami savo laisvalaikį. Kaip nurodoma Julijono Lindės-Dobilio 1927 m. rašytoje Panevėžio gimnazijos charakteristikoje, mokykloje buvo susiformavusi gera, darbinga aplinka, akademinė dvasia⁴¹. Skulptoriaus Juozo Zikaro vedamos pamokos ir užklasiniai užsiėmimai, ypač „Meno kuopos“ Dailės sekcijos, dar vadinamos dailės studija, veikla, daug prisidėjo prie meninio ir estetinio mokinių ugdymo. Jo nuopelnai jau anuomet buvo pastebimi ir vertinami, anot rašytojo Juozo Tumo-Vaižganto, „ko ir kiek per metus jis [Zikaras – Z. P.] su mokiniais padirba Panevėžyje, tai būtų tiesiog salonas“⁴².

40 Petras Babickas, „Meno Kuopa“ ir aš, in: *Mūsų dobilas*, Panevėžys, 1936, p. 67.

41 Vytautas Baliūnas, *Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazija*, p. 115.

42 Vaižgantas, *Laiškai Klimams*, Vilnius, 1998, p. 161.